

Abel Soler,
La cort napolitana d'Alfons el Magnànim:
el context del Curial e Güelfa,

València, PUV-Institució Alfons el Magnànim-CVEI,
Institut d'Estudis Catalans, 2017, 3 vols.

Gabriel Ensenyat Pujol
(Universitat de les Illes Balears)

L'autor d'aquest extens estudi –versió revisada de la tesi doctoral, dirigida per Antoni Ferrando, que havia presentat l'anterior a la Universitat de València– du a terme una autèntica anàlisi radio-gràfica no només del *Curial e Güelfa* sinó de la cort del Magnànim a Nàpols i del context cultural, històric i literari de l'època. L'esforç ingent que ha esmerçat en la tasca –ingent tant pel que fa a l'aspecte arxivístic com al bibliogràfic– queda reflectit en tres volums de dimensions considerables, en els quals tracta els diversos aspectes objecte d'atenció.

En el primer replanteja allò que fou (i no fou) la cort napolitana i en dissecciona els principals protagonistes. Hi desfilen els consellers, secretaris reials i altra mena de buròcrates, eclesiàstics, militars i lletraferits de diversa mena que envoltaren el monarca, en el que constitueix la relació prosopogràfica més extensa que hom n'hagi fet fins ara. Si dues coses queden clares és el predomini de valencians (gairebé la meitat dels personatges inventariats) i la dualitat cultural de la cort, amb un contingent itàlic imbuït d'humanisme i un altre diguem-ne no itàlic (catalans en sentit ampli, aragonesos i castellans) poc o gens tocat de la petja humanista, amb algunes excepcions. Aquestes últimes permeten incorporar una tercera via, tanmateix força minoritària, integrada per personatges de la cort que es mouen en un terreny entre “la prosa renaixentista i la lírica medieva-litzant, del qual esperen ser redimits” (I, 120).

El segon volum suposa un veritable esforç per escatir les fonts i els referents literaris que fa servir l'autor de la novel·la. L'estudiós sotmet a revisió el que ja s'havia aportat fins ara en aital sentit i aporta un gran nombre de fonts noves. Això li permet arribar a la conclusió que ens trobam davant algú “d'arrels catalanòfones i d'ales italianes..., que navega entre la cavalleria i l'humanisme”, el qual escriu un llibre “italià d'esperit; ibèric de llengua” (II, 12-13). Mentre que el tercer volum

recrea els ambients històrics –personatges i fets reals– i l’onomàstica a partir dels quals hom va bastir la ficció literària. Tot plegat ens permet entendre el sentit de molts episodis de la novel·la que altrament restaven en uns llimbs si més no nebulosos, sense una aparent significació.

Enmig de tot això Soler va desgranant l’origen i naturalesa de l’obra, els anys de redacció, la indiscutible gènesi napolitana, les connexions de l’autor i les relacions que tenia amb altres corts, així com la valencianitat (lingüística, cultural, històrica) de qui va escriure el *Curial*. I, és clar, a poc a poc s’acosta cap a la definició d’una autoria concreta. Aquest últim aspecte, tot i que ha estat el que hom més ha destacat del treball d’Abel Soler i ha provocat les controvèrsies pròpies del cas (que inclouen algun escarafall), s’emmarca en el conjunt de la recerca i, per tant, cal que sigui analitzat en funció d’aquesta.

D’antuvi hem de destacar que l’autor de l’estudi analitza tota la bibliografia publicada sobre el *Curial* i la sotmet a revisió, manifestant-ne acords i desacords. En un aspecte que coincideix amb el parer actual i alhora n’amplia els referents és en el fet de situar el *Curial* en la cort napolitana: a més del gran nombre d’indicadors que van en aquest sentit, la novel·la esdevé un mirall literari de la situació sociolingüística concreta d’aquell entorn, poblat de cortesans bilingües i trilingües. Així mateix en la recerca de referents històrics dels personatges i fets reals o llegendaris demostra un innegable coneixement del context històric del moment.

Un aspecte que hem de remarcar, atès que l’estudiós s’aparta d’una consideració que fins ara semblava incontrovertible, és quan rebutja que l’autor de la novel·la s’amagui exclusivament rere el personatge fictici de Melchior de Pando (o Pandó). Es tractava d’una circumstància que hom donava per assumida però, com argumenta Soler, seguint un estudi de Carles Miralles de 2012, sense una raó d’ésser clara. Per contra sí que resta clar que un primer referent real, diguem-ne formal, del protagonista fictici és el patge Gabriele Curial, mort prematurament.

L’origen i la intenció de l’anònim autor del *Curial*, com be sabem, ha estat objecte de debat al llarg del temps, una matèria que es troba àmpliament reflectida en el treball que comentam. Ultra altres aspectes als quals ens podríem referir, remarcarem que Soler descarta, amb arguments de pes, l’urgellisme que s’havia proposat entorn de la novel·la. De fet, aquesta hipòtesi, plantejada fa algunes dècades, ha estat desactivada a partir dels estudis endegats pels medievalistes, que han fet evident que va tractar-se d’un fenomen efímer: els partidaris de Jaume d’Urgell que el seguien en sa rebel·lió no eren una gran multitud i aviat foren controlats; fins i tot n’hi hagué que prest passaren al servei de Ferran d’Antequera. Per això sembla altrament improbable –si més no il·lògic– que l’obra fos escrita per un nostàlgic d’una realitat ja periclitada quan es va escriure l’obra. A més, com evidencia el medievalista Agustín Rubio, els principals llinatges homenatjats en el *Curial* (Maça-Cornell, Martines de Luna, etc.) pertanyen a llinatges preclars del trastamarisme de primera hora.

Com hem dit unes línies més amunt, d’ençà de la publicació de l’estudi suara ressenyat –i d’algun treball previ sobre la qüestió per part del mateix estudiós– s’ha emfasitzat la qüestió de l’autoria. De fet, la proposta d’autoria a Enyego d’Avalos ha eclipsat (les) altres parts de l’obra, com ara el descabdellament de les fonts i la interpretació de molts episodis.

Abans de comentar aquest punt hem de subratllar que el treball d’A. Soler s’emmarca entre el conjunt i la varietat dels treballs publicats als últims anys sobre el *Curial e Güelfa*, els quals ens han permès aproximar-nos de manera interdisciplinària a la novel·la d’una manera que no s’havia produït fins ara. I un d’aquests aspectes, i no de signe menor, ha estat el de relacionar la presència del manuscrit a Toledo –gràcies a les informacions extretes de l’enquadernació, que el situen a l’entorn dels Pérez de Ayala toledans, senyors de Fuensalida, tal com havia posat de manifest Antoni

Ferrando– amb el fet que un germà d'Enyego d'Àvalos, Rodrigo Dávalos, que tornà d'Itàlia a Toledo el 1449, probablement amb la còpia que avui es conserva a la Biblioteca Nacional de España, emparentàs amb els Pérez d'Ayala. A partir d'aquesta circumstància, més la procedència itàlica del paper, que permet resseguir fins i tot pistes dels llocs on es podien trobar autor i copista, Soler apunta que l'amanuense professional fos el judeoconvers aragonès Salvador de Santa Fe.

També amb el temps s'ha pogut definir la cronologia de l'obra, que aquest treball ara acaba d'afinar entre 1445-1448, amb marcadors cronològics de la novel·la “ante quem” i “post quem”, a partir de fets històrics novel·lats. Especialment aclaridor ens sembla l'exposició que hom fa de l'ambient històric, dominat per una amenaça turca contra Bizanci, Itàlia i Europa occidental, que encara els contemporanis no percebien com pertocava, o almenys com un perill imminent. D'ací que, per exemple, Constantinoble no aparegui en cap moment al relat i, per tant, Curial no sigui el salvador de la capital de l'imperi oriental (per contra, el *Tirant* fou escrit un cop consumada aquesta amenaça). Per tant, a parir de la imatge i de la localització que trobam a la novel·la dels turcs l'hem de situar abans de 1452 i relacionada amb la lluita que tenia lloc als Balcans entre 1444-1448 contra uns “bàrbars” seminòmades.

Òbviament en un treball tan extens és impossible que el lector atent no hi trobi algun retret a fer, no de contingut ni de caire general, sinó de minúcies concretes. Poques, tanmateix. En alguna ocasió es troba escrit “Mahó” així (I, 43), amb una “h” intercalada que no correspon a la forma normativitzada. Tampoc no és recomanable escriure “Palma de Mallorca” (I, 349), ja que, si bé a vegades és la forma oficial, segons el color polític de qui governa l'antic regne de Mallorca, l'afegit “de Mallorca” te ressonàncies administratives colonials. Palma, sense més, és el topònim originari; però si parlam de l'edat mitjana és millor anomenar-la, com feien els medievals, la ciutat de Mallorca (i millor encara escriure el mot ciutat així, en minúscula, ja que el nom medieval de l'urbs era simplement Mallorca, tot i que sembla que els coetanis no sempre ho tenien del tot clar). Altrament, considerar Mateu Malferit descendent de jueus conversos és fruit d'una lectura equivocada de la font bibliogràfica. Els Malferit, originaris d'Inca, constituïen una vella família de cristians de natura (de “catalans”, com s'anomenaven i eren anomenats a l'època els illencs que precisament no tenien sang conversa ni un origen lligat a l'esclavatge). De fet, puc testimoniar que, si més no al llarg de tot el segle XIV, he vist documentat nombroses vegades el nom de Mateu Malferit, inquer, en protocols notariais i altra documentació –sens dubte havia de tractar-se d'un avantpassat del destacat mallorquí present a la cort napolitana. Els Malferit i el Mateu Malferit d'estirp conversa documentats més tard són jueus conversos que, a l'hora de la conversió, adoptaren aquest nom, per algun lligam que devien tenir amb la família de cristians vells. D'altra banda, els errors tipogràfics i de tenor semblant que trobam de tant en tant sempre són evitables però, a la pràctica, inevitables.

Pel que fa a la identificació biogràfica de l'autor, malgrat els indefugibles interrogants que sempre planteja una qüestió d'aquest tipus, el seguiment detectivesc que ha fet Abel Soler a la recerca de qui podia haver escrit el *Curial* és simplement digne de lloança. Enyego d'Àvalos ha estat “re-descobert”, no ja com a possible autor de la novel·la, sinó com a figura clau de la cort alfonsina, ja que es tractava d'un personatge poc estudiat, amb l'excepció d'alguns estudiosos que s'hi havien referit. I això malgrat el paper important que va tenir a l'entorn del Magnànim. A més, pel que fa al *Curial*, mai no s'havia tingut en compte la possibilitat d'autoria suara defensada, segurament a causa del seu nom, cognom i origen castellans.

L'argumentació que fa Abel Soler a favor de la proposta d'Enyego d'Àvalos com autor de la novel·la és tan prolixa i farcida de detalls, grans i petits, que seria excessivament extens fer-ne un

succint resum. El que sí que volem fer són algunes consideracions sobre el que s'ha dit quant a la conveniència (o no) d'intentar conèixer qui va escriure l'obra, ja que fins ara aquesta qüestió sembla que en bona part ha dirigit o condicionat, per no dir monopolitzat, el debat.

A partir de la novel·la, Abel Soler fa un primer retrat robot de l'autor, que es troba resumit al vol. I, 771-772. Més tard acaba per posar-li nom, el d'Enyego d'Àvalos, a partir de l'itinerari vital "híbrid" d'aquest alt cortesà, gran camarlenc del Magnànim. Aquesta proposta difereix d'altres anteriors, les més fonamentades de les quals eren la de Joan Olzina (proposat i més tard descartat per Antoni Ferrando), la de Lluís Gras (defensada amb cauteles per Júlia Butinyà) i la de Lluís Sescases, l'última de totes, proposada amb "certa seguretat" per Maria Teresa Ferrer. Soler argumenta contra la viabilitat d'aquestes propostes però precisament el mètode de Maria Teresa Ferrer, segons ens adverteix, el va portar cap a la pista de d'Àvalos, una persona que estava molt relacionada amb Lluís Sescases, però amb un bagatge i un perfil molt més adequats.

Contra aquesta identificació d'autoria s'han aixecat veus que no sols la qüestionen, sinó que suggereixen que no te gaire interès saber qui va escriure la novel·la i, fins i tot, que és millor no conèixer-ne el nom de l'autor. Algun d'aquests plantejaments no deixen de semblar un tant sorprenents. La proposta d'autoria a favor d'Enyego d'Àvalos pot ser més o menys acceptada, discutida, qüestionada o rebutjada, àdhuc amb contundència, però amb arguments de pes. El debat i la crítica formen part del quefer diari de l'historiador i del filòleg. El que ja resulta més estrany és menystenir la importància que te conèixer el nom de l'autor, més i tot quan es tracta d'una obra literària de primer nivell. Els historiadors de l'art, per exemple, fan panys i mànigues per esbrinar el nom de tal pintor conegut fins aleshores com "el mestre de...". Això els permet establir millor les influències, els contactes, els tallers o els deixebles. I fins i tot esmenar falses atribucions o corregir interpretacions. Ningú –que jo sàpiga– considera intranscendent saber qui va pintar o esculpir una determinada obra. La refutació d'una atribució sòlida d'autoria, com la que estableix Soler, passa per proposar una autoria hipotètica alternativa o de justificar la pretesa impossibilitat o inutilitat de plantejar-se-la. I, des que aquest recercador va plantejar la seva, ningú no ha gosat proposar-hi cap altre nom.

En l'àmbit literari hi ha un debat, tan vell com improductiu, sobre la conveniència no ja de rescatar de l'anonimat un text sinó, fins i tot, de saber dades biogràfiques de l'autor conegut d'una obra. Per exemple, sobre Ausiàs March vàrem llegir un comentari tan xocant com el següent: "Potser caldria agrair a la fortuna que els documents d'arxiu, en la seva eixutesa notarial, no ens donin gaire clarícies sobre la vida privada d'Ausiàs March, més enllà de la rutina dels casaments, dels fills naturals, de les transaccions econòmiques i d'algun plet judicial. L'escassetat de dades ens prevé de voler veure la biografia en la poesia, o d'explicar la poesia per la biografia" (citada, en el mateix sentit que ho fem aquí, per Ferran Garcia-Oliver, *Ausias Marc*, València, Universitat de València, 2009, pp. 12-13). És clar que la literatura no s'explica *només* per la biografia però aquesta contribueix (molt o poc, segons el cas) a explicar molts aspectes de l'obra. El document notarial i la transacció econòmica, posem per cas, ens han permès afinar el tantes vegades debatut paper de Martí Joan de Galba en relació al Tirant. I podríem seguir exposant-ne mostres d'aquest tenor, medievals o contemporànies, *ad infinitum*. Prescindir del mite de Sinera, en Espriu, o del mite d'Andratx en Porcel, basats en la realitat viscuda, seria positiu per al desvetllament de la producció literària d'ambdós escriptors? En absolut. Així mateix, un rostre esculpit pot dir tant o més del personatge que la seva obra. El baixrelleu d'estil renaixentista de mitjan segle XV amb l'efigie de Joan Valero, que reproduïrem al llibre *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'edat mitjana*, fet per Maria Barceló Crespi i l'autor d'aquesta ressenya, ens dona una pista diàfana de les seves inquietuds culturals.

(Hem citat aquest cas perquè Valero fou un dels secretaris del Magnànim a Nàpols). La correspondència entre Ferran Soldevila –el magnífic editor de les cròniques catalanes– i Rosa Leveroni no te cap interès a l’hora d’explicar la tasca de tots dos? És, per al lector actual, només xafarderia, simple curiositat? Ho dubto molt. En totes les cultures conèixer el nom dels grans autors –o no tan grans– que les han fet possibles sempre ha estat una qüestió gairebé d’estat. Per què no ho ha d’ésser en el nostre cas?

És cert que el lligam entre autor i obra no (sempre) és automàtic. A vegades pot ser inexistent. Però, i quan hi és? Sens dubte que una novel·la cavalleresca amb tanta onomàstica sobreentesa, amb tanta al·lusió a personatges coetanis com és el *Curial*, ha de tenir, per descomptat, relació amb la visió que l’autor tenia del seu temps i del seu entorn polític i diplomàtic. Si voluntàriament renunciem a saber el nom d’un autor i, per tant, al periple biogràfic que hi ha al darrere, no fem més que una lectura incompleta de l’obra. En molts casos, acabam per elucubrar sense sentit. Algú gosaria afirmar que sense conèixer la paranoia vital de Miquel Bauçà (impulsora d’una creativitat singular) podem entendre millor una obra tan particular com la que ens ha deixat? Definitivament, no.

De fet, el cas del *Curial* i qui s’amaga al darrere de l’anonimat de la novel·la te semblances al del *Lazarillo* en les lletres castellanes. Dues obres de primer nivell, d’autor ignot, objecte de diverses propostes d’autoria... L’última, per cert, obra de Rosa Navarro (que defensa que l’autor és l’erasmista Alfonso de Valdés), una persona que als últims anys ha tret a rotlle la hipòtesi de la presump-ta falsificació del *Curial*, una idea que la crítica ja havia descartat del tot. En qualsevol cas, però, en relació amb el *Lazarillo*, ignoro si algú ha lamentat els esforços per esbrinar qui el va escriure o si ho ha vist com un entrebanc a l’hora d’entendre millor l’obra. De fet, sempre resulta d’agrair qualsevol iniciativa seriosa de respondre les qüestions debatudes, per molt arriscades que puguin semblar. La tasca, a més, suposa un estímul a l’hora de continuar una recerca que, ben feta, no te altre propòsit que acostar-nos a la veritat.

Retornant a la proposta d’Abel Soler, evidentment som davant una hipòtesi, perquè no dispo-sam de cap testimoni apodíctic d’autoria, però ben elaborada, sòlidament argumentada i en molts aspectes convincent. Fins al punt que la inevitable pregunta que s’ha de fer el lector de l’estudi és: si l’autor no fou Enyego d’Àvalos, qui més pot ser? L’argumentació a favor d’aquest últim, un “òp-tim candidat”, com en diu Soler (I, 862), és tan aclaparadora que a hores d’ara es fa difícil pensar en qualsevol altre autor de l’entorn napolità del Magnànim, únic lloc possible de gestació d’una novel·la cortesa de la quarta dècada del segle XV.

